

VYBRANÉ KAPITOLY Z FILOSOFIE A ETIKY

U3V

Zuzana Svobodová

Antická a středověká filosofie a etika a cesta k novověkému subjekt-objektovému myšlení

Quo vadis philosophia?

- Pozdní Akademie.
- Skepse.
- Stoa.
- Epikurejská filosofie.
- Helénistická filosofie.
- Filón.
- Novoplatonismus.
- Patristika.
 - Patrologie a patristika.
 - Apoštolští otcové.
 - Církevní otcové.
- Gnose.
- Augustin.
- Pseudo-Dionysius (Dionysius Areopagita)
- Boëthius. *Útěcha z filosofie*.
- ...

Akademia

Od Platona **filosofická škola jako náboženské uskupení** (*thiasos*), v čele **scholarcha**. „**stará Akademie**“: vliv pythagoreismu, matematika, astronomie, dialektika, etika: Platon (do 347 př. Kr.) – Speusipos (do 339, Platonův synovec) – **Xenokratés** (do 314, **rozdělení věd**, tj. filosofie na fyziku, logiku/dialektiku, etiku) – Polemón (do 270) – Kratés (do 266/5) – **střední Akademie** (druhá): **skepticismus**: Arkesilaos (266/5–242/1, heslo: **zdržet se úsudku** (ř. *epoché*), **nic nenapsal**, vliv **pyrrhónské skepse**) – Lakydes z Kyrény (241-215) – Euander a Telekles (společně) (205-165) – Hegesinus (160 př. Kr.) – **nová Akademie** (třetí): Karneades (155-129 př. Kr., **snaha o teorii pravděpodobnosti** (**probabilismus**), čl poznává pouze co je pravděpodobné, ne co je pravda; vyvrátil tehdejší domnělé důkazy bohů – důkaz z tzv. souhlasného mínění lidí (x někteří lidé jsou atheisté) a teleologický důkaz (x množství neúčelnosti v přírodě) – **čtvrtá Akademie**: Filón z Larissy (110-84 př. Kr.) – **pátá Akademie**: **od skepse k eklekticismu, aristotelismu, stoicismu**: Antiochos z Askalónu (130/20-68 př. Kr.) – Aristos – Theomnéstos – Ammónios z Alexandrie – **Plútarchos** z Chaironeie (45/50-120/127) – Taurus – Attikos / Syrianus – **Proklos** (412-485, **konec novoplatonské Akademie**) – Marinos z Neapole (*440) – Isidor z Alexandrie – **Damaskios** (cca 462 – po 538).

Císař Justinián r. **529 po Kr.** – potlačování „pohanských ideologií“ – Akademii uzavřel.

Stoa

- získat nezávislost na vnějších věcech, klid – *ataraxiá*, klidné trpění – *apatheiá*
- rozvíjejí i logiku
- Bůh je duší světa a aktivním principem, v sobě formy všech věcí: *logoi spermatikoi*, B převádí svět zpět do sebe univerzálním „spálením“ (*ekpyrósis*) – opakuje se
- svoboda souhlasem s nutností → **Seneca** (4 př. Kr.-65 po Kr., *De otio* / O prázdnu, *De tranquillitate animi* / O klidu duševním, *De clementia* / O mírnosti ...)

Epikurejská filosofie

Epikúros (341-270 př. Kr.) – skromný život; svět tvořen z atomů, lidská duše není nesmrtelná. Bohové se o svět a osud člověka nezajímají, čl si musí smysl života najít a uskutečňovat sám. Nejvyšší hodnotou *eudaimonia* – projevuje se jako pozitivní pocit, slast, rozkoš (*hédoné*) – klid duše.

Smrti se čl nemusí bát, protože když čl žije, není smrt, až přijde, nebude tu čl.

Moudrý netouží po nesmrtelnosti, ale aby smysluplně prožil tento život.

Epikúrova filosofie působila ještě ve 4. st. po Kr., kdy jeho následovníci propagovali spíše fyzické pojetí slasti.

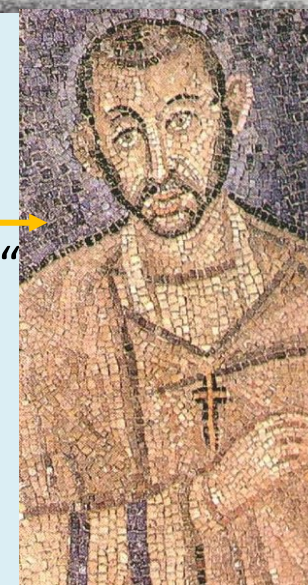

386 387 AGOSTINO A CASSAGO
NELLA VILLA DI VERÉCONDO

Aurelius Augustinus (354-430)

- „poslední muž antiky a první muž středověku“
- otec úředník římské správy, matka Monika – křesťanka
- narozen v Tagaste – S Afrika, římská provincie Numidie
- studium rétoriky v Kartágu, život „buřiče“, promiskuitní, skládá divadelní hry
- učitelem rétoriky v Kartágu, Římě, profesorem v Miláně, žije s družkou, syn Adeodatus, rozchod, život s jinou družkou
- ve 32 letech konverze – matka, kázání milánského biskupa **Ambrože**
- „Vezmi, čti! Vezmi, čti!“ Ř 13,13 „...vzešlo světlo jistoty v mém srdci...“
- od manicheismu ke skepticismu, platónismu, novoplatónismu, ke křesťanství, křesťanská adaptace novoplatónismu (Bible a Plótinos), ... středověk, ... Pascal, Kierkegaard, ...
- 395 biskupem v Hipponu (Annaba v Alžírsku), zde †430

Aurelius Augustinus

- *unde malum?* odkud zlo? (manicheismus: od zlého boha) adaptoval Plótína: zlo jen nedostatkem dobra (nemá vlastní bytí) *privatio, defectus boni* (sr. ticho nedostatkem zvuku, temno nedostatkem světla) Neexistuje pozitivní prapříčina zla, nemá smysl ji hledat.
 - dopouštění zla proto, aby vzniklo ještě větší dobro
- „Čím jiným jsme než vůlemi?“ – v kontextu přednosti vůle, víry a citů před ratiem (u čl podobně jako u B přednost vůle před rozumem), rozum závislý na víře:
- „věříme, abychom poznávali, nepoznáváme, abychom věřili“
- „věř, abys porozuměl“ (*crede, ut intelligas*)
 - (Tertulián z Kartága †222: věřím, protože je to nesmyslné – *credo quia absurdum // credibile est, quia ineptum*/pošetilé/est)
- Jsem-li si jist, že pochybuji, musím mít i jistotu o své existenci. Pochybuji, tedy jsem.
- jestliže se mýlím, jsem (*si enim fallor, sum*)
- „doktor milosti“ (doctor gratiae): „sám ze sebe není nikdo nic jiného než lež a hřích“ (proti Pelagiovi: „je vždy plně v moci člověka hřešit či nehřešit“, „svobodou své vůle je člověk na Bohu nezávislý“, již sama svobodná vůle milostí, díky ní čl učiněn Bohem schopným dosáhnout osobní spásy)

Moudrost

(v rozmanitosti Augustinových výroků –
výběr)

je v Bohu; Syn Boží je Boží Moudrostí
je nekonečná svým působením
je vzorem pro vše, co jest
je plnost; její plnost je v blaženosti, vede k blaženosti
je pravda; pravá cesta života
je láska Boží (*charitas Dei*), láska (*amor*) bez násilí
je dar Boží; je vrcholem všech darů

nemůže být pochopena
je „*modus animi*“, „*optimum in anima*“, „*vita animae*“
je plodem zbožnosti
m. lidská je zbožnost; není pravé moudrosti bez pravého náboženství
není tam, kde není trpělivost
je chlebem spravedlivého člověka

Vztah touhy po blaženosti a hledání moudrosti

„Jako je známo, že chceme být blažení, tak je známo, že chceme být moudří; protože **bez moudrosti nikdo blažený není**. Nikdo totiž není blažený jinak než nejvyšším **dobrem**, ...které přebývá v té **pravdě**, kterou nazýváme **moudrost**. Tedy právě tak jako je před tím, než jsme blažení, do **našich myslí** přece jen **vtisknuta představa blaženosti**, skrze kterou víme a odhodlaněprohlašujeme, že chceme být blažení, tak také dříve, než jsme moudří, máme **v myslí vtisknutu představu moudrosti**, skrze kterou každý z nás na dotaz, chce-li být moudrý, odpoví bez sebemenšího stínu zaváhání, že chce.“

(O svobodném rozhodování, II, IX, 26)

Učitel, který je v nitru

„Ten, který **poučuje srdce**, ... k vám mluví ve vašem nitru, když nikdo z lidí tam není.“

„...poučuje učitel, který je v nitru. **Kristus** poučuje, jeho inspirace poučuje. Kde není jeho inspirace a jeho pomazání, zbytečně někdo zvenku mluví.“

(Výklad k 1J, 3. traktát, 13)

Augustin často cituje Př 2,6: „moudrost dává **Hospodin**, vědění i chápání jsou od jeho tváře.“

(...poznání i rozumnost pochází z jeho úst“ — ekum.) –
např. *Křesťanská vzdělanost/De doctrina christiana*, III,XXXVII, 56)

Čeho je tedy zapotřebí?

- trvalé vůle těšit se z krásy pravdy a moudrosti

O této kráse pravdy a moudrosti A. vyznává:

„Pro lidi celého světa, kteří se k ní z lásky přiklonili, je **nejbližší**, pro ně všechny je **věčná**; není výlučně na žádném místě, nikde nechybí, venku napomíná, uvnitř poučuje; všechny, kdo na ni hledí, mění k lepšímu, ji nikdo nemůže pozměnit k horšímu; nikdo nesoudí o ní, bez ní nikdo nesoudí dobře. A tak je zjevné, že ona je bezpochyby mocnější než naše mysli, z nichž každá jednotlivě jen díky jí se stává moudrou a může vynášet soudy nikoli o ní, ale **skrze ni** o ostatních věcech.“

(*O svobodném rozhodování*, II, XIV, 38)

V čem je problém?

- pohyb vůle
- vůle se odvrací od **neměnnivého** dobra k měnlivému dobru
- činíme to dobrovolně

Zde A. oceňuje význam **výchovy**:
abychom svou vůli zaměřovali
skutečně dobře (III, I, 2)

„kdo si myslí, že k tomuhle člověk
veden být nemá, zaslouží si být
vyloučten z lidské společnosti.“ (III, I, 3)

Znovu: Čeho je tedy zapotřebí?

- pokory
- aby se čl pyšně nenadýmal tím, co nalezne (x pýcha)
- aby se neznepokojoval tím, co nenalezne (x ne-pokoj)
- aby se poznáváním stával poučenějším pro patření (THEORIA)
- aby se svým nevědění stával trpělivějším pro hledání (trpělivost)

(III, I, 5)

Obtíž: Jinak hodnotí rozum, jinak praxe

- rozum hodnotí podle světla pravdy
- praxe „v důsledku navyklého pohodlí“ (tj. podle „navyklých“ nejbližších vztahů) hodnotí dle nesprávného řádu (hvězda vs. strom na vlastním pozemku, u dítěte: smrt čl vs. vlastního zvířete – „tím spíš, je-li ten člověk hrozný a ptáček zpěvný a pěkný“)

Dobro vůle k bytí

Augustinova rada:

„miluj v sobě právě to, že chceš být.

Budeš-li ovšem víc a víc chtít
existovat...”

(III, VII, 20)

Na čem záleží?

- moudrost (dar)
- vůle, touha, láska (trvalá vůle těšit se z krásy pravdy a moudrosti), pokora, trpělivost
- řád (uspořádání, rozlišování, orientace)

Anicius Manlius Severinus **Boëthius**

470-524

- „poslední Říman ... a první scholastik“ – seznamoval středověk s antickou filosofií
- silnější filosofický, než náboženský zájem → často řazen na konec antiky, před Augustina (začátek „středověké filosofie“), i když časově pozdější
- *nomen omen, nomen poetae*: znamení, pro poznání původu a naznačení budoucnosti: Anicius – rod Nepřemožených Fabiů (l. *anikos*: nepřemožený); Severinus: soudcovská přísnost (l. *severus*: přísný), vytrvalý v učení (l. *perseverare*: vytrvat), Boëthius – řeckého původu: pomocník (ř. *boétheó*: přispívám k pomoci, pomáhám; ř. *boéthós*: na volání spějící, pomocný – ř. *boé*: volání; *boétheia*: pomoc)

Anicius Manlius Severinus Boëthius

470-524

- ze slavné římské rodiny, osiřel, (pěstoun senátor Symmachus) vzdělání, Athény, řečtina, zájem o vědy, hudbu, matematiku, filosofii, politiku
- píše učebnice z různých oborů, překládá Platona i Aristotela → Jan Scotus Eriugena (810-877 „první otec scholastiky“ – první vyslovil scholastické přesvědčení: *pravé náboženství je zároveň pravou filosofií*) zná Aristotelovu logiku a fyziku díky Boëthiovo *In Aristotelis De interpretatione* – základy latinské filosofické terminologie, Boëthius zprostředkovává i učení alexandrijské školy (spor o studium Boëth. v Alexandrii) latinskému Západu. Poprvé ukazuje, jak lze aplikovat aristotelskou filosofii na teologické učení (*O Trojici*).
- *magister translationis*: *Přeložím do latiny každou Aristotelovu knihu, která se mi jen dostane do ruky, i veškeré Platónovy dialogy...*
- Řídí se radou Platona a účastní se státní správy, za zásluhy odměněn a jmenován *magister officiorum* – v čele veškeré státní úřední služby. Nařčen z velezrady (zřejmě podporoval snahy národní římské strany po spojení s byzantskou říší), uvězněn, bez obhajoby popraven, uctíván jako světec Severin

Anicius Manlius Severinus Boëthius

470-524

- Philosophiae consolatio / *Philosophiae Consolationis* / *De consolatione philosophiae* / *Útěcha z filosofie* / *Filosofie utěšitelka*.
- ve středověku jedna z nejpřekládanějších a nejčtenějších knih
- V češtině poprvé ukázky r. 1883, celé r. 1930, 1941.
- Filosofie, šat s písmeny P (Π, *praxis*) a TH (Θ, *theoria*), žebřík: Praxis je žebříkem k Theória
- tzv. konsolační literatura: Krantor ze Soloi, Chrysippos, Plútarchos, Cicero, Seneka, Boëthius, ... Komenský, ... E. Rádl *Útěcha z filosofie*, Praha 1946.

Anicius Manlius Severinus Boëthius

470-524

- „je třeba s klidnou myslí snášet vše, co se děje na zápasišti osudu, jakmile jsi složil svou šíji pod jeho jho“ (stoa)
- „Domnívám se, že lidem více prospívá osud nepříznivý než příznivý. Tento totiž předstírá blaho a klame, ač se zdá, že lichotí. Onen však je vždy pravdivý, když stálou změnou dokazuje, že je nestálý. Tento klame, onen poučuje.“
- „Platón se domnívá, že rody, druhy a jiné obecniny jsou poznávány nejen odděleně od těl, ale že tyto obecniny existují mimo těla. Naproti tomu Aristotelés zastává názor, že věci netělesné a obecniny jsou skutečnými předměty poznání, ale existují jen ve věcech spadajících pod naše smysly.“ V komentáři k Aristotelovi na straně Aristotela (vyžaduje to autor díla), v Útěše na straně Platóna. (středověku odkázal spor o universálie)
- „vše, co máme si osvojujeme jen tím, že se tomu připodobňujeme“

Scholastika (8.–15. století)

Pilíře středověké scholastické filosofie (a teologie):

1) recepce antiky

- Snaha vyrovnat se nově s antikou
- Aristotelská filosofie (→ „struktura“ křesťanské nauky, vliv arabské filosofie 9.-13. st.)
- Florentská akademie – od r. 1459 (platonismus)

2) vznik univerzit

- Katedrální a biskupské školy (l. *schola*), později univerzity

3) vědecká činnost nově vzniklých řádů (dominikáni, františkáni)

- Hlavní pojmy scholastiky: rozum a víra, dominance rozumu

Raná scholastika (8.–12. století)

Anselm z Canterbury (1033–1109) – víra východiskem filosofování, „důkaz“ (zdůvodnění) Boží existence („nad co nelze myslet něco většího“, reálný „pojem“ Bůh, za hranicemi lidského rozumu), „**otec scholastiky**“

- *Cur deus homo*
- *Monologion* – dovození obsahu křesťanského učení *sola ratione* (nikoli na základě Písma)
- *Proslogion*
- *De veritate* (O pravdě)
- *De libertate arbitrii* (O svobodě rozhodování)
- *De casu diaboli* (O pádu ďábla)
- *De grammatico* (O gramatikovi, filosofický spis, základní otázky metafyziky)
- *Epistola de incarnatione verbi* (List o vtělení slova) – realismus a nominalismus v učení o Trojici

Kontemplativní cesta (I)

- **Bernard z Clairvaux** (1090/1–1153) – představitel monastické teologie, kontemplace, cisterciácká mystika, snaha o obnovu benediktinské řehole, Bernard sám založil 72 klášterů; očištění – osvětlení – sjednocení
 - *De gratia et ligero arbitrio*
(*O milosti a svobodném rozhodování*)
 - *O stupních pokory a pýchy*
- Škola v Chartres (v oblibě Platón)
- Škola sv. Viktora v Paříži

Nominalismus a realismus

Spor o univerzálie

- Krajní nominalismus:

vpravdě „jest“ jen jednotlivé (jednotliviny), se kterým lze mít přímou zkušenost, domnělé obecniny vznikají až po věcech (*post res*), jsou to jen slova, jména (*nomina*), nemají samostatnou skutečnost (→ empirismus, skepse, Berkeley, Hume), aristotelismus: obecnina po věci (*universale post rem*)

- Krajní realismus:

vpravdě „jest“ jen obecné, univerzální, které je trvalé, nepodléhající změně, lze popsat, poznat. Jednotlivé věci (nahodilé, pomíjející, proměnné) vznikají až po obecném, obecné před věcmi (*ante res*), → racionalismus (Platon, Descartes), platonismus: obecnina před věcí (*universalie ante rem*)